

УДК 159.9:316.4:355.1

DOI: 10.31499/2617-2100.17.2026.362085

Олена Іванівна Холох,
кандидатка філософських наук, старший дослідник,
провідна наукова співробітниця,
Науково-дослідний центр гуманітарних
проблем Збройних Сил України,
м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-6916-5450
kholokh.lena@ukr.net

Олег Володимирович Герасименко,
старший науковий співробітник,
Науково-дослідний центр гуманітарних
проблем Збройних Сил України,
м. Київ, Україна
ORCID: 0009-0004-4615-2584
mega-dgym@ukr.net

БОЙОВІ РИТУАЛИ ЯК МЕХАНІЗМ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті здійснено теоретичний аналіз функціонування бойових ритуалів як ресурсного механізму соціально-психологічної адаптації військовослужбовців до екстремальних умов бойової діяльності, підтримки їх боєздатності та психічного здоров'я. Дослідження розвиває теорію адаптації військовослужбовців до бойової діяльності шляхом доповнення методів психологічного супроводу соціально-культурними ритуальними практиками. Методи досліджень: абстрагування, формалізація, аналіз, синтез, порівняння, систематизація та узагальнення матеріалу, а також міждисциплінарний та структурно-функціональний підхід.

Ключові слова: бойові ритуали, соціально-психологічна адаптація до бойової діяльності, психологічний супровід, ресурсний механізм соціально-психологічної адаптації.

Olena Kholokh,
PhD in Philosophy, Senior Researcher,
Leading Researcher,
Research Center for Humanitarian Problems
of the Armed Forces of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6916-5450
kholokh.lena@ukr.net

Oleg Gerasimenko,
Senior Researcher,
Research Center for Humanitarian Problems
of the Armed Forces of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0004-4615-2584
mega-dgym@ukr.net

COMBAT RITUALS AS A MECHANISM OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF MILITARY SERVICEMEN TO COMBAT ACTIVITIES

The key mechanism of social and psychological adaptation of military personnel to the conditions of combat activity is psychological support. However, in war conditions it often turns out to be limited. This actualizes the search for non-traditional resources for social and psychological adaptation of military personnel in a broader socio-cultural context in order to expand the mechanisms of adaptation to extreme conditions of combat activity. The article provides a theoretical analysis of the functioning of combat rituals as a resource mechanism for the socio-psychological adaptation of military personnel to extreme conditions of combat activity. As well as effective socio-psychological mechanisms for supporting their combat readiness and mental health. In the process of research, the most common combat rituals that function in military groups in wartime were identified. Using a structural-functional approach, a socio-psychological interpretation of combat rituals was carried out to reveal their adaptive potential, both for individual military personnel and for the military group. The impact of combat rituals on the personal and collective level of consciousness of military personnel was analyzed. The features of the constructive socio-psychological impact of combat rituals on participants were revealed. It is indicated under what conditions the impact of combat rituals on participants becomes destructive. The conducted research develops the theory of social and psychological adaptation of military personnel to extreme conditions of combat activity by supplementing the mechanisms and methods of psychological support with socio-cultural ritual practices. The results of the research can become the basis for updating the programs of social and psychological adaptation of military personnel to extreme conditions of combat activity and an effective tool for strengthening the fighting spirit. In the process of research, general scientific theoretical research methods were used: abstraction, formalization, analysis, synthesis, comparison, systematization and generalization of the material. As well as special research methods: interdisciplinary and structural-functional approach.

Keywords: combat rituals, social and psychological adaptation to conditions of combat activity, psychological support, resource of social and psychological adaptation.

Під час війни суттєво змінюються умови військово-професійної діяльності військовослужбовців. Інтенсивність бойових дій та постійна загроза життю підвищують вимоги до їх психологічної стійкості та здатності виконувати завдання за призначенням. У таких умовах особливого значення набуває процес соціально-психологічної адаптації військовослужбовців до екстремальних умов бойових дій. Соціально-психологічна адаптація військовослужбовців до умов бойової діяльності – це динамічний процес активного пристосування особистості до складних обставин, який передбачає перебудову психіки, прийняття нових норм поведінки, взаємодію у військовому колективі та формування психологічної стійкості задля збереження психічного здоров'я та ефективного виконання завдань за призначенням. Ключовими аспектами соціально-психологічної адаптації є: психологічна складова (формування стійкості до стресу, навичок саморегуляції, подолання страху та бойових психічних травм); соціальна складова (інтеграція особи в бойовий колектив, прийняття нових соціальних ролей та групових морально-етичних норм поведінки, встановлення відносин на основі довіри у бойовому підрозділі); фізіологічна складова (пристосування до функціонування в умовах дефіциту сну, відпочинку, харчування та постійної фізичної напруги).

Психологічний супровід є ключовим інструментом забезпечення соціально-психологічної адаптації військовослужбовців до умов бойової діяльності, що діє як профілактичний та корекційний механізм. Незважаючи на високу потребу ефективного психологічного супроводу військовослужбовців на всіх етапах служби, він часто є обмеженим. Основними причинами цього є: недостатня кількість військових психологів, часом низька якість їх підготовки, а також обмежений доступ військовослужбовців до психологів в умовах бойових дій тощо [1]. Тому в межах психологічного супроводу далеко не завжди вдається здійснювати належну соціально-психологічну адаптацію військовослужбовців до умов бойової діяльності. Така ситуація актуалізує пошук нетрадиційних ресурсів адаптації в ширшому соціально-культурному контексті.

Історичний, етнографічний та сучасний бойовий досвід [7] свідчить, що в умовах війни військово-професійна діяльність супроводжуються численними ритуалами у військових колективах. Йдеться про посвяти, мотиваційні та захисні ритуали перед боєм, що здатні зміцнювати морально-психологічний стан, бойовий дух та згуртованість підрозділів. А також про відновлювальні ритуальні практики після бою. Утім сучасна література з

психології лише фрагментарно висвітлює ці процеси, оскільки фокусується здебільшого на традиційних методах психологічної підтримки. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю наукового осмислення соціально-психологічних механізмів функціонування бойових ритуалів та їхнього впливу на адаптаційні процеси військовослужбовців у сучасних умовах війни. Ця проблематика в умовах війни набуває не лише академічного, але й практичного значення – для розширення механізмів й методів підтримки психічного здоров'я військовослужбовців та здатності відновлюватися після травматичних подій.

Проблематика психологічної адаптації військовослужбовців до умов бойової діяльності є достатньо розробленою в науковому дискурсі. Теорію та практику соціально-психологічної адаптації військовослужбовців до бойової діяльності досліджували: В. Афанасенко [6], І. Кищук, О. Кокун [1; 5], В. Коширець, В. Лауда, В. Лацца, І. Ліпатов [6], Н. Лозінська [5], В. Москальова [8], А. Мудрик, А. Нерубасська [8], І. Овдій [9], М. Павлюк [9], І. Пішко [5], В. Труш [13], О. Усенко [14], А. Фесюк [8], Л. Шестопалова [6] та ін. В межах психології вплив бойових ритуалів, звичаїв та традицій на адаптацію військовослужбовців до екстремальних умов бойової діяльності ще не став предметом окремого дослідження. Проте, соціально-психологічний вплив бойових традицій, ритуалів та звичаїв на військовослужбовців в екстремальних умовах бойових дій вивчався через суміжні теми та в ширшому морально-психологічному контексті. Дослідниця А. Веберова [2] розглядала ритуали, як копінг-стратегії подолання стресу та тривожності під час війни. А. Вергун [3], О. Притула [10] та Л. Сидоренко [11] досліджували бойові традиції та ритуали, як важливий фактор формування професійної ідентичності та адаптації в колективі. О. Холох, О. Скрябін, В. Мулява, І. Євсєєв, К. Халіманенко [7] розкривають вплив сучасних бойових ритуалів на формування професійної ідентичності військовослужбовців, підтримання братерства у військовому колективі, підтримання належного морально-психологічного стану військовослужбовців для виконання завдань за призначенням в умовах війни тощо.

Метою дослідження є теоретичний аналіз бойових ритуалів як механізму соціально-психологічної адаптації військовослужбовців до екстремальних умов бойової діяльності.

Об'єкт дослідження – соціально-психологічна адаптація військовослужбовців до умов бойової діяльності. Предмет дослідження – бойові ритуали як ресурсний механізм соціально-психологічної адаптації військовослужбовців до екстремальних умов бойової діяльності, підтримки їх боєздатності та психічного здоров'я. Завдання дослідження: виокремити основні бойові ритуали; проаналізувати їх вплив на особистісний та колективний рівні свідомості військовослужбовців; розкрити особливості соціально-психологічного впливу ритуалів на учасників.

В процесі дослідження було використано загальнонаукові теоретичні методи досліджень, а саме: абстрагування, формалізація, аналіз, синтез, порівняння, систематизація та узагальнення матеріалу. А також – спеціальні методи досліджень. Міждисциплінарний підхід дозволив поєднати підходи соціальної і військової психології та культурної і соціальної антропології. Це дозволило вийти за межі контексту військової культури та розглянути бойові ритуали, як фактор соціально-психологічної адаптації військовослужбовців до умов бойової діяльності. Структурно-функціональний підхід дозволив здійснити соціально-психологічну інтерпретацію бойових ритуалів у військовому колективі з погляду їх адаптивної ролі, як для окремих військовослужбовців, так і для військового колективу загалом. Ґрунтуючись на результатах сучасних досліджень, можемо виокремити найбільш поширені бойові ритуали. Йдеться про: ритуали ініціації військовослужбовців (посвяти у військову професію, прийняття у бойову команду); мотиваційні ритуали (проголошення бойових гасел, декалогів, виконання гімнів, звернення командирів тощо); захисні ритуали (освячення військовослужбовців та військової техніки

капеланами); ритуали пов'язані із виконанням бойових завдань; відзначальні ритуали (нагородження, оголошення подяк, вручення відзнак); меморіально-вшанувальні ритуали (поховання, вшанування загиблих побратимів, хвилини мовчання, прощальні церемонії, символічні дії пам'яті тощо [7, с. 45–47].

Ритуали ініціації мають потужний багаторівневий соціально-психологічний вплив на учасників. Цей вплив можна розглянути через кілька ключових соціально-психологічних вимірів. Насамперед ритуал посвяти через символічні дії маркує зміну соціального статусу військовослужбовця та сприяє прийняттю ним нової професійної ідентичності, яка формується через його приналежність до військового колективу. Завдяки цьому військовослужбовець приймає норми і правила цієї групи і починає поводитися у відповідності до них [21]. Вплив ритуалів ініціації на індивідуальну свідомість військовослужбовця полягає в тому, що входження у роль воїна сприяє формуванню у нього готовності до ризику та копінг-стратегій прийняття небезпеки. Через символізм ритуалу емоції страху, тривожності можуть трансформуватися у більш конструктивні переживання – гордість, рішучість тощо. До того ж посвята надає глибшого сенсу службі, сприйняття якої може трансформуватися з обов'язку (те що він мусить робити) на місію (те, що він хоче робити бо вважає це правильним). Коли людина бачить в діяльності глибокий сенс, вона легше переносить всі труднощі [15]. Ритуал ініціації проводиться колективно, тому його вплив відбувається і на колективну свідомість підрозділу. Під час проведення ритуалу посилюється емоційна єдність, згуртованість підрозділу та довіра, що вкрай важливі в умовах бойових дій. Мотиваційні ритуали в умовах війни стають інструментом підтримання бойового духу в підрозділі та короткостроковим інструментом психологічної мобілізації. Під час таких ритуалів часто апелюють до цінностей та вищої мети [7, с. 111-114], що надає сенс діяльності. Мотиваційні ритуали підвищують впевненість у власних силах та зміцнюють віру в успіх та у справедливість військової боротьби. Спільна участь у ритуалі посилює в учасників відчуття єдності, знижує індивідуальні страхи військовослужбовців за рахунок виключності в колективний стан та формує готовність до дій.

Основною функцією захисних ритуалів в умовах війни є пом'якшення впливу стресорів та адаптація до складної обстановки. Їх вплив комплексний, який охоплює емоційні, когнітивні та поведінкові аспекти. Захисні ритуали допомагають впоратися з базовим страхом за життя та сприяють емоційній стабілізації в ситуаціях невизначеності. Це підвищує здатність діяти осмислено в небезпечних ситуаціях. Такий вплив ритуалів на людину описав британський антрополог Б. Малиновський. Згідно з його спостереженнями, тубільці проводили ритуали в ситуаціях небезпеки, непередбачуваності та недостатнього рівня знань чи майстерності [19]. Ритуали знімали емоційну напругу. До того ж в ситуаціях, коли людині бракує раціональних засобів в певній ситуації, то ритуал дає відчуття, що вона зробила все можливе для досягнення мети. Унаслідок такої психологічної стабілізації людині вдається зберігати спокій, осмислювати свої дії та бути ефективною. Завдяки проведенню ритуалу формується відчуття контролю над ситуацією, тому колектив чи окремих індивід легше береться за складну чи небезпечну справу, ніж в ситуаціях без ритуальної підтримки. Тобто, ритуал виявляється дієвим інструментом психологічної стабілізації в ситуаціях обмежених практичних можливостей.

На особистісному рівні захисні ритуали допомагають саморегуляції емоційного стану, знижують психофізичне напруження, підтримують стресостійкість. На колективному рівні захисні ритуали зміцнюють взаємну підтримку, довіру та згуртованість колективу. Захисні ритуали також мають і духовний вимір, тому що вони поєднують людину із трансцендентним [4] та активізують процеси смислотворення [15]. Ритуали, пов'язані з виконанням бойових завдань, мають виразний регулятивно-мобілізаційний психологічний ефект. Вони не лише супроводжують діяльність, але й активно формують психічні стани,

необхідні для ефективних дій у небезпечному середовищі. Такі ритуали переводять свідомість військовослужбовців в стан зосередженості: активізують увагу, цілеспрямованість, швидкість реакцій. Бойові ритуали, пов'язані з виконанням бойових завдань оптимізують рівень психічного збудження і допомагають досягти оптимального рівня активації для виконання завдань. У відповідності до емпіричного психологічного закону Йеркса-Додсона ефективне виконання завдання відбувається лише на оптимальному рівні збудження [23]. Такі ритуали запобігають як надмірному збудженню так і недостатній мобілізації та сприяють стабільній продуктивності під час виконання бойового завдання.

В умовах війни існує чимало ритуалів, що мають пролонговану в часі триступеневу структуру. Наприклад, ритуали переходу до «нуля» та повернення з бойового завдання. Перша фаза такого ритуалу – це символічне прощання з тилом, яке часто супроводжується особливими словами командира, молитвою, оригінальною посвятою, настановою, певними жестами, тишею тощо; друга фаза – це символічні дії побратимів, спрямовані на збереження життя військовослужбовців та досягнення поставленої мети під час бойового завдання; третя фаза – це повернення, яке супроводжується певними символічними діями. Наприклад, освяченням командира (командир кропить водою зі словами «очищення»), гумористичними висловлюваннями, врученням особливого знаку за виконане бойове завдання тощо [7, с. 47]. Подібні ритуали допомагають інтегрувати бойовий досвід у відчуття професійної майстерності, посилити віру у власні сили та навички підрозділу. Бойові ритуали, що виконуються після завершення бойового завдання, виконують функцію психологічного «завершення» дії. Вони сприяють зниженню напруження, частковій емоційній розрядці та переходу до відновлення. Це відповідає завданням психологічного супроводу, що охоплює не лише підготовку, а й підтримку та відновлення психічних ресурсів військовослужбовців.

Бойові ритуали, пов'язані з публічним відзначенням, виконують важливу функцію соціального регулювання та позитивного закріплення бажаної поведінки у військовому колективі. Публічне визнання індивідуальних досягнень інтегрує їх у колективну систему цінностей. Такі ритуали не лише фіксують результат, а й формують мотиваційно-ціннісне поле підрозділу та орієнтацію на вдосконалення професійної майстерності і досягнення бажаного результату в бою [7]. На індивідуальному рівні вплив таких ритуалів посилює внутрішню і зовнішню мотивацію через визнання значущості внеску військовослужбовця. На колективному рівні такі ритуали транслюють норми і стандарти поведінки у військовому колективі, зміцнюють згуртованість підрозділу через емоційну єдність та спільне переживання успіху, підтримують бойовий дух. Позитивне підкріплення бажаної поведінки в умовах постійного стресу виконує відновлювальну функцію, яка компенсує страх, втрати та знижує ризик емоційного вигорання. Меморіально-вшанувальні ритуали в умовах війни виконують не лише культурно-традиційну, але й глибоку психотерапевтичну та регулятивну функції, забезпечуючи інтеграцію травматичного досвіду втрат та підтримання морально-психологічної стійкості особового складу. На індивідуальному рівні такі ритуали сприяють створенню безпечного простору для переживання горя шляхом дозволу на вираження емоцій втрати, гніву, провини, смутку тощо. Це знижує ризик «заморожених» емоцій травматичного реагування. Меморіально-вшанувальні ритуали допомагають пережити втрату – прийняти її та інтегрувати у життєвий досвід. Такий вплив ритуалу корелює із тезами дослідниці у галузі смерті та вмирання Е. Кюблер-Росс, яка зазначала що для того щоб пережити втрату близької людини і не «застрягнути» в травмі треба прожити всі етапи скорботи: заперечення, гнів, компроміс, депресію та прийняття [18]. Меморіально-вшанувальні ритуали допомагають сформуванню уявлення про втрату, як значущу і не марну. За В. Франклом, смислотворення зменшує страждання, знижує екзистенційну тривогу і почуття абсурдності подій [15]. Вшанування загиблих також зміцнює систему цінностей,

підсилює відчуття приналежності до спільноти воїнів, формує внутрішню моральну позицію (я продовжую справу побратима) та підвищує особистісну стійкість.

На колективному рівні спільне проживання втрати формує емоційний зв'язок між військовослужбовцями, посилює довіру, взаємопідтримку та групову ідентичність [21]. Меморіально-вшанувальні ритуали допомагають військовому колективу інтерпретувати події, сформувати свій наратив про не марність втрати, спільну місію та подальшу боротьбу. Це трансформує втрату на фактор мобілізації, чим підтримується морально-психологічний стан підрозділу. Через вираження поваги до загиблих побратимів закріплюються морально-етичні стандарти поведінки підрозділу. Меморіально-вшанувальні ритуали допомагають військовому колективу пережити втрату в контрольованій формі. Йдеться про те, що ритуал задає форму і межі переживань, тобто перешкоджає хаотичному та руйнівному прояву емоцій [16, р. 142–169]. Це допомагає керованому вираженню горя та швидкому відновленню військового колективу. В умовах триваючої війни у Збройних Силах України запроваджуються щорічні меморіально-вшанувальні ритуали, зокрема День Мертвих – містерія на честь полеглих побратимів започаткована у 3 ошбр [7, с. 123–124]. Це драматургічно вибудований «ритуал переходу» [22], який дозволяє військовослужбовцям перевести досвід втрати зі стану травми у стан осмисленої пам'яті та надає сенсу подальшій боротьбі. Цей ритуал має три чіткі фази. Перша – згадування полеглих побратимів. Все це створює контрольоване повернення до болю, але в колективній і контрольованій формі. Друга – символічний перехід (молитва капелана, промова командира, запалення свічок, дзвін, передача прапору, спалення дракару) [12]. Ці символічні дії означають прощання з полеглими побратимами. На цьому етапі ритуалу смерть побратимів набуває сенсу. Тому моральним імперативом для живих військовослужбовців стає помста ворогу за їх життя. Третя фаза ритуалу – це фаза інтеграції. На цьому етапі закріплюється відчуття спільності, що включає полеглих і живих. Живі продовжують спільну справу, а мертві допомагають ним символічно.

Психологічне значення цього ритуалу полягає в тому, що він працює зі страхом смерті військовослужбовців під час війни. Страх смерті не витісняється, а колективно проговорюється чим знімається напруга. Тема смерті переходить із теми про яку не прийнято говорити в осмислену. Через поіменне вшанування і комплекс символічних дій у військовослужбовців формується відчуття, що побратим не зник назавжди, а його буття перейшло в інший вимір, але він залишається частиною військового колективу. Це механізм культурної безсмертності, який існує у всіх релігіях. Він знижує у військовослужбовців відчуття страху смерті, притаманне людині від природи. Під час заключної фази ритуалу, емоція страху трансформується в обов'язок подальшої боротьби. Це класичний механізм сублімації екзистенційної тривоги у професійний обов'язок. Отже, меморіально-вшанувальні ритуали є не лише формою вшанування пам'яті, але й важливим психологічним механізмом інтеграції втрат, збереження боєздатності та підтримання стійкості військового колективу. Попри значний адаптивний потенціал бойових ритуалів, є сенс зауважити, що в умовах війни вони можуть мати і негативні психологічні наслідки, які можуть виникати тоді, коли бойові ритуали: незрозумілі повною мірою для учасників; стають примусовими; замінюють реальну бойову та психологічну підготовку; сприймаються учасниками як несправедливі. У таких випадках вони можуть знижувати індивідуальну адаптивність, підвищувати психологічне напруження, провокувати конфлікти та знижувати бойову ефективність підрозділу. Позитивний соціально-психологічний вплив бойових ритуалів на їх учасників проявляється тоді, коли: вони мають зрозумілий сенс і ціннісне наповнення; сприймаються як добровільні; підсилюють психологічну підготовку, а не замінюють її; сприяють формуванню і підтриманню згуртованості, довіри та взаємопідтримці у підрозділі; відповідають потребам військового

колективу та умовам бойової діяльності. За таких умов бойові ритуали можуть розглядатися як ресурсний механізм соціально-психологічної адаптації військовослужбовців до екстремальних умов бойової діяльності, підтримки їх боєздатності та психічного здоров'я. Негативний вплив бойових ритуалів на учасників може виникати коли ритуали: стають формальними чи нав'язаними; сприймаються учасниками як принизливі; знижують критичне мислення і адаптивність; провокують конфлікти, переважно або повторну травматизацію. За таких умов бойові ритуали не можуть розглядатися як ресурсний механізм адаптації військовослужбовців до умов бойової діяльності. Проведене теоретичне дослідження розвиває теорію соціально-психологічної адаптації військовослужбовців до екстремальних умов бойової діяльності шляхом доповнення механізмів та методів психологічного супроводу соціально-культурними ритуальними практиками. Для перевірки теорії доцільно провести практичний експеримент. Результати дослідження можуть стати підґрунтям для оновлення програм соціально-психологічної адаптації військовослужбовців до екстремальних умов бойової діяльності та дієвим інструментом зміцнення бойового духу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алещенко В. І., Кокун О. М. Психологічний супровід військовослужбовців у бойових умовах: виклики сучасності. *Психологічний часопис*. 2025. 11 (1). С. 18–33. <https://doi.org/10.31108/1.2025.11.1.2>
2. Веберова А. Релігія та ритуали як копінг-стратегії під час війни. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*. 2024. 2 (20). С. 31–35. [https://doi.org/10.17721/BPSY.2024.2\(20\).5](https://doi.org/10.17721/BPSY.2024.2(20).5)
3. Вергун. Д. Символи та ритуали військової справи та специфіка їх впливу на імідж військовослужбовця. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2024. 4 (63). С. 70–85. <https://doi.org/10.21564/2663-5704.63.315209>
4. Еліаде М. *Трактат з історії релігій*; пер. з фр. О. Панич. Київ: Дух і літера, 2016. 520 с.
5. Кокун О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Корня Л. В. Психологічне вивчення особового складу Збройних Сил України: методичний посібник. Київ: ФОП Маслаков, 2019. 288 с.
6. Ліпатов І. І., Шестопалова Л. Ф., Афанасенко В. С. Психологічна адаптація військовослужбовців до бойової діяльності: навч. посіб. Харків: ХВУ, 2014. 238 с.
7. Національні військові (бойові) традиції та ритуали Збройних Сил України: звіт про НДР (остаточний) / О. І. Холох, К. В. Халіманенко, В. Л. Топальський та ін.; НДЦ ГП ЗСУ. Київ, 2025. 360 с.
8. Нерубаська А. О., Москальова В. А., Фесюк А. І. Сучасні аспекти психологічної адаптації військовослужбовців в умовах бойових дій. *Габітус*. 2023. Вип. 51. С. 229–233. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.51.39>
9. Павлюк М. М., Овдій І. В. Психологічна адаптація військовослужбовців Збройних Сил України. *Вісник Національного університету оборони України. Питання психології*. 2022. 6 (70). С. 134–141. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-70-6-134-141>
10. Притула О. Л. Система українських військових традицій в період становлення та розвитку. *Політологічний вісник*. 2024. № 93. С. 236–252. <https://doi.org/10.17721/2415-881x.2024.93.236-252>
11. Сидоренко Л. Особливості військово-історичних традицій у Збройних Силах України. *Військово-історичний меридіан*. 2020. Вип. 1 (27). С. 144–154.

12. Третій армійський корпус. День мертвих: Третя штурмова вшанувала полеглих побратимів: відео. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=4KN-wP7BH5c> (дата звернення: 28.04.2026).
13. Труш В. Особливості соціально-психологічної адаптації у військовослужбовців: магістерська робота. 053 / Волинський нац. ун-т. ім. Лесі Українки, Луцьк, 2025. 97 с.
14. Усенко О. С. Психологічна адаптація військовослужбовців до умов строкової служби: магістерська робота. 053 / Криворізький держ. пед. ун-т. Кривий ріг, 2021. 102 с.
15. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі; пер. з англ. О. Замойської. Харків: Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2016. 160 с.
16. Geertz C. *The Interpretation of Cultures: selected essays*. New York: Basic Books, 1973. 470 p.
17. Hobson N., Schroeder J., Risen J., Xygalatas D., Inzlicht M. The Psychology of Rituals: An Integrative Review and Process-Based Framework. *Personality and social psychology review : an official journal of the Society for Personality and Social Psychology, Inc.* 2018. Aug. 22(3). P. 260–284. <https://doi.org/10.1177/1088868317734944>
18. Kübler-Ross, E. *On Death and Dying*. New York: Macmillan, 1969. 272 p.
19. Malinowski B. *Magic, Science and Religion and Other Essays*. The University Of Chicago, Illinois. 1948. 327 p.
20. Norton, M. I., Gino, F. Rituals Alleviate Grieving for Loved Ones, Lovers, and Lotteries. *Journal of Experimental Psychology: General* 2013 American Psychological Association. 2014. Vol. 143. No. 1. P. 266–272. <http://dx.doi.org/10.1037/a0031772>
21. Tajfel H. *Social Identity and Intergroup Relations*. Cambridge University Press. Cambridge 1982. 546 p.
22. Van Gennep A. *The Rites of Passage*. London and New York, 2004. 195 p.
23. Yerkes R., Dodson J. The relation of strength of stimulus to rapidity of habit-formation. *Journal of Comparative Neurology and Psychology*. 1908. № 18. P. 459–482.

REFERENCES

1. Alieshchenko V., Kokun O. (2025). Psykholohichniy suprovid viiskovosluzhbovtiv u boiovykh umovakh: vyklyky suchasnosti [Psychological support of military personnel in combat conditions: contemporary challenges.] *Psykholohichniy chasopys – Psychological Journal, Vol. 11, No 1. 18–33*. <https://doi.org/10.31108/1.2025.11.1.2> [in Ukrainian].
2. Veberova A. (2024). Relihiia ta rytualy yak kopinh-stratehii pid chas viiny [Religion and rituals as coping strategies during war.]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Psykholohiia – Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Psychology, Vol. 2, No 20, 31–35*. [https://doi.org/10.17721/BPSY.2024.2\(20\).5](https://doi.org/10.17721/BPSY.2024.2(20).5) [in Ukrainian].
3. Verhun. D. (2024). Symvoly ta rytualy viiskovoi spravy ta spetsyfika yikh vplyvu na imidzh viiskovosluzhbovtvia [Symbols and rituals of military affairs and the specifics of their influence on the image of a serviceman]. *Visnyk NluU imeni Yaroslava Mudroho. Serii: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia – Bulletin of the Yaroslav the Wise New Law University. Series: Philosophy, philosophy of law, political science, sociology, Vol. 4, No 63, 70–85*. <https://doi.org/10.21564/2663-5704.63.315209> [in Ukrainian].
4. Eliade M. (2016). *Traktat z istorii relihii*; per. z fr. O. Panych. Kyiv: Dukh i litera. [in Ukrainian].
5. Kokun O., Ahaiev N., Pishko I., Lozinska N. & Kornia L. (2019). Psykholohichne vuvchennia osobovoho skladu Zbroinykh Syl Ukrainy: metodychnyi posibnyk. Kyiv: FOP Maslakov [in Ukrainian].
6. Lipatov I., Shestopalova L. & Afanasenko V. (2014). Psykholohichna adaptatsiia viiskovosluzhbovtiv do boiovoi diialnosti: navch. posib. Kharkiv: KhVU [in Ukrainian].

7. Kholokh O., Khalimanenko K., Topalskyi V. & others (2025). Natsionalni viiskovi (boiovi) tradytsii ta rytualy Zbroinykh Syl Ukrainy [National military (combat) traditions and rituals of the Armed Forces of Ukraine]. Research work. NDTs HP ZSU. Kyiv [in Ukrainian].
8. Nerubaska A., Moskalova V. & Fesiuk A. (2023). Suchasni aspekty psykholohichnoi adaptatsii viiskovosluzhbovtziv v umovakh boiovykh dii [Modern aspects of psychological adaptation of military personnel in combat conditions]. *Habitus, No 69, 229–233*. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.51.39> [in Ukrainian].
9. Pavliuk M. & Ovdii I. (2022). Psykholohichna adaptatsiia viiskovosluzhbovtziv Zbroinykh Syl Ukrainy [Psychological adaptation of military personnel of the Armed Forces of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy. Pytannia psykholohii – Bulletin of the National Defense University of Ukraine. Issues of Psychology Vol. 6, No 70, 134–141*. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-70-6-134-141> [in Ukrainian].
10. Prytula O. (2024). Systema ukrainskykh viiskovykh tradytsii v period stanovlennia ta rozvytku [The system of Ukrainian military traditions during the period of formation and development]. *Politolohichniy visnyk – Political Science Bulletin, No 93, 236–252*. <https://doi.org/10.17721/2415-881x.2024.93.236-252> [in Ukrainian].
11. Sydorenko L. (2020). Osoblyvosti viiskovo-istorychnykh tradytsii u Zbroinykh Sylakh Ukrainy [Peculiarities of military-historical traditions in the Armed Forces of Ukraine]. *Viiskovo-istorychnyi meridian – Military-historical meridian, Vol. 1, No 27, 144-154*. [in Ukrainian].
12. Tretii armiyskyi korpus. (2024). Den mertvykh: Tretia shturmova vshanuvala polehlykh pobratymiv Video. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=4KN-wP7BH5c> [in Ukrainian].
13. Trush V. (2025). Osoblyvosti sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii u viiskovosluzhbovtziv. *Master's thesis*. Lutsk [in Ukrainian].
14. Usenko O. (2021). Psykholohichna adaptatsiia viiskovosluzhbovtziv do umov strokovoї sluzhby. *Master's thesis*. Kryvyi rih. [in Ukrainian].
15. Frankl V. (2016). Liudyna v poshukakh spravzhnoho sensu. Psykholoh u kontstabori; per. z anhl. O. Zamoiskoi. Kharkiv: Knyzhkovyi Klub “Klub Simeinoho Dozvillia”. [in Ukrainian].
16. Geertz C. (1973). The Interpretation of Cultures: selected essays. New York: Basic Books.
17. Hobson N., Schroeder J., Risen J., Xygalatas D. & Inzlicht M. (2018). The Psychology of Rituals: An Integrative Review and Process-Based Framework. *Personality and social psychology review: an official journal of the Society for Personality and Social Psychology, Inc. 2018. Aug. 22 (3), 260–284* <https://doi.org/10.1177/1088868317734944>
18. Kübler-Ross, E. (1969). On Death and Dying. New York: Macmillan.
19. Malinowski B. (1948). Magic, Science and Religion and Other Essays. The University Of Chicago, Illinois.
20. Norton, M. & Gino, F. (2014). Rituals Alleviate Grieving for Loved Ones, Lovers, and Lotteries. *Journal of Experimental Psychology: General 2013 American Psychological Association, Vol, 143. No. 1, 266–272*. <http://dx.doi.org/10.1037/a0031772>
21. Tajfel H. (1982). Social Identity and Intergroup Relations. Cambridge University Press. Cambridge.
22. Van Gennep A. (2004). The Rites of Passage. London and New York.
23. Yerkes R. & Dodson J. (1908). The relation of strength of stimulus to rapidity of habit-formation. *Journal of Comparative Neurology and Psychology*.

Стаття надійшла до редакції 21.04.2026 р.

Прийнята до друку 15.05.2026 р.

Опубліковано 24.05.2026 р.

This work is licensed under a Creative Commons License Creative Commons Attribution 4.0 International (CC-BY-4.0).